

MATERIÁLIE

PŘÍSPĚVEK K POZNÁNÍ CHARAKTERU A BAREVNOSTI OMÍTEK HISTORICKÝCH STAVEB (NĚKTERÉ POZNATKY ZE STŘEDNÍCH ČECH Z LET 1995 - 96)

JAN ŽIŽKA

Přehled navazuje na materiálii z Průzkumů památek II/1994 (s. 89 n.), která se pokusila charakterizovat některé nálezy a zjištění úprav omítek ze středních Čech z let 1981 - 94. V následujícím příspěvku se pokusíme přiblížit další zajímavé nálezy z poslední doby, a to v přibližném pořadí podle předpokládané doby vzniku.

V roce 1995 proběhl před opravou kostnice pod závěrem bývalého konventního chrámu a cisterciáckého **kláštera v Hradišti nad Jizerou** (MB) archeologický záchranný výzkum.¹⁾ Jedním z mnoha odkrytých architektonických článků byla i část ostění okna, které pokrýval lomeně bílý vápený nátěr. Profilaci pak lemovaly dvě souběžné červené malované linky, propojené trojicí linek příčných. Ostění pocházející z první poloviny 13. století mohlo tuto úpravu dostat při výzkumem doložených rozsáhlých úpravách ve 14. století. Nelze ovšem prozatím vyloučit, že jde o úpravu z fasády dnes zaniklé renesanční budovy, která byla v době po roce 1612 zdobena malováním.²⁾ Zbytky červeného nátěru byly patrné i na ostění oken kostnice.

Obr. 1: Klášter Hradiště nad Jizerou (okr. Mladá Boleslav), fragment ostění s nátěrem, nalezený při archeologickém výzkumu ve východní chórové kapli.

Až do poloviny našeho století pokrývaly fasády **kostela sv. Martina v Sedlčanech** (PB) zřejmě gotické, ostře hoze-

né, hranou lžice rovinané omítky s kovem utaženými paspartami kolem oken. Zbytky této úpravy jsou dobře patrné na severu v podstřeší boční lodi. Do průčelí, původně bez otvorů, bylo dle vyrytého letopočtu v roce 1666 prolomeno okno, které bylo lemováno hlazenou paspartou, ke které byla doplněna ostře hozená omítka okrového odstínu, navazující na omítku původní. Omítka se zřejmě přirozeně připojovala k viditelným nárožním kvádrům. Úprava omítek tedy zřejmě patřila k ostatním známým dochovaným úpravám rožmberských sakrálních staveb.

Obr. 2: Libiš (okr. Mělník), kostel sv. Jakuba, detail okna horního patra věže. Ve špaletě je nátěr okrový, pasparta byla červená.

Zbytky pozoruhodné úpravy se dochovaly na zdivu posledního patra věže **kostela sv. Jakuba Většího v Libiši** (ME). Patro, vyzdžené zednický s použitím ne zcela přesně opracovaných kvádrů, bylo rovněž nepřesně dodatečně nasazeno na již stojící věž. Pozdně gotické detaily jsou zřejmě datovatelné do roku 1541, kdy je nápisem doložena stavba věže.³⁾ Omítka na zdivu byla přitažena v rovině líce k nárožním kvádrům a kvádrům, ze kterých jsou vyzdženy špalety oken. Na nároží věže byly pak namalovány pravidelné kvádry překrývající kámen i omítku, a to střídavě v barvě červené a okrové. Okna lemovaly červené malované pasparty, plocha špalet byla okrová.

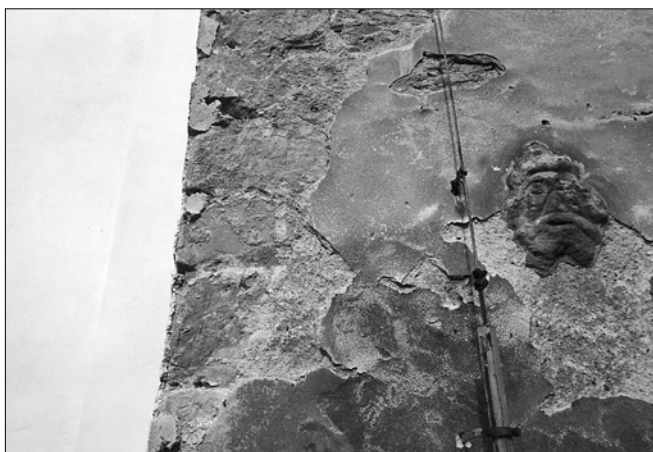
Obdobně červený nátěr pokrýval čelo kamenné koruně římsy, vyžlabená část byla opět natřena okrově. Na spodní části věže se po mladších opravách nedochovalo po malování stop. Jediný dosud patrný pozůstatek omítky lodi - kovem utažené a opatřené světle okrovým nátěrem - se dochoval u vstupního portálu pod zdivem přisazené barokní předsíně.

Barevnost pozdně středověké **Kutné Hory** naznačují nálezy na některých domech. Nálezy kompletně dochovaného ostění gotického okna s vnitřním křížem, pokrytým bílým nátěrem s červeně malovaným spárořezem v **domě čp. 138⁴⁾** a velkého pozdně gotického ostění „rejtovské“ profilace, pokrytého nátěrem okrovým na průčelí **domu čp. 171** by-

Obr. 3: Kutná Hora, dům čp. 3, detail zazděného okna na dvorním průčelí.

ly již publikovány v rámci celkových výsledků průběžných průzkumů.⁵⁾ Na dvorní fasádě jinak nevýznamného **domu čp. 352**, se dochovalo zazděné gotické okno, jehož ostění lemovala červeně natřená pasparta.

Obr. 4: Dobřichov (okr. Kolín), kostel Nejsvětější Trojice, detail jz. nároží lodi s omítkovým kvádrováním.

Ještě středověkému období, snad pozdně gotické etapě, v období po roce 1495,⁶⁾ patří fragmenty natažené na nárožních kvádrech armujících jihozápadní nároží **kostela Nejsvětější Trojice v Dobřichově** (KO). Červeně vybarvené kvádry lemovaly široké bílé spáry.

Obr. 5: Nechvalice (okr. Příbram), kostel sv. Mikuláše, detail východního štítu lodi s pásem kletovaně červeně natřené omítky nad krytinou presbytáře.

Na zdivu **kostela sv. Mikuláše v Nechvalicích** (PB) se dochovaly rozsáhlé zbytky tenké, povrch zdiva sledující omítky, dotažené do roviny liců nárožních kvádrů. Omítku i kvádry pokrýval nejprve bílý, pak světle okrový nátěr. Po sejmutí zbytků mladších omítek na východním štítu lodi byla v úzkém pruhu, sledujícím starší, o něco vyšší sklon střechy presbytáře, odkryta kovem utažená omítky, opatřená červeným nátěrem bez podkladního bílého pačoku. Další nepatrné zbytky červeného nátěru byly patrné jen v malém rozsahu výše na štítu. Nelze tedy jednoznačně říci, zda jde o zbytek omítky celého štítu. Vzhledem k charakteru nátěru a poloze zbytku omítky se zde nabízí možnost interpretovat tuto úpravu jako omazávku krytiny, kterou pokrývač upravoval červeným nátěrem. Může jít pochopitelně o úpravu patřící ještě pozdně gotické etapě, které nejspíše náleží i výše zmíněná světle natřená omítky.⁷⁾

Při prohlídkách fasád některých barokních, či mladších kostelů byly opět zachyceny druhotně použité kvádry s nátěry, pocházející ze zbořených středověkých staveb (**Sedlčany - kostel Nanebevzetí Panny Marie** (PB), **Dolní Hbity - kostel sv. Jana Křtitele** (PB)).

Kovem utažená omítky s lehce okrovým nátěrem byla v malém fragmentu dokumentována nad zazděným východním oknem presbytáře **kostela Nanebevzetí Panny Marie v Bezdědicích** (BE). Rozsáhlé pozůstatky gotické, kovem utažené omítky se dochovaly na presbytáři **kostela sv. Jiljí v nedalekých Hořovicích** (BE). Kovem utaženou omítky okrového odstínu pokrývají zbytky červeného nátěru. Pod východním oknem je patrná ne zcela jasná červená malba.

Zbytky kovem utažené omítky se dochovaly na fragmentu zdiva středověké věže **kostela sv. Václava v Chlumu u Sedlčan** (PB).

Rovněž na severní straně presbytáře **kostela sv. Jakuba Většího v Tachlovicích** (PZ) se dochovaly zbytky zřejmě ještě gotické omítky s červeným nátěrem.

Při opravě odkrytý jižní gotický portál **kostela sv. Bartoloměje ve Všeradicích** (BE), datovatelný do první poloviny 14. století, má ostění vytesané z porézního kamene pokryté souvislým červeným nátěrem.

Důkladně utažená omítky, přetažená přes nárožní kvádry, zřejmě pouze řídké pačokovaná, je patrná v podstřeší lodi v rozsahu barokní nadezdívky na severním boku věže **kostela sv. Petra ve Slivici** (PB). Portál do věže v sousedství zřejmě tuto úpravu datuje do konce 14. století.

Na zdivu věže, v podstřeší lodi **kostela sv. Markéty v Ouběnicích** (BN) se dochovala tenká vrstva dobře utažené omítky s rytým kvádrováním. Spáry zdůrazňoval bílý nátěr, plocha byla rezná.⁸⁾ V obdobné situaci na věži v podstřeší se dochovala gotická omítky kovem dobře utažená v **kostele Panny Marie v Úžicích** (KH).⁹⁾

V jižním cípu **města Český Brod** (KO) se na pozdně gotické **hradební zdi**, vyzděné z hrubě přitesaných šibrováných kvádrů z červeného pískovce, dochovaly zbytky omítky. Rozsáhlejší pozůstatky této zřejmě původně důkladně utažené omítky dokládá v tomto úseku opevnění historická fotografie.¹⁰⁾

Jednou z nejstarobylejších farních budov středních Čech je **fara v Bubovicích** (PB). Levou část jejího jižního průčelí pokrývá dobře zachované psaníčkové sgrafito, překryté mladšími úpravami.

Obr. 6: Bubovice (okr. Příbram), detail sgrafitové omítky na průčelí fary, překryté omítkou se šedě malovaným pásem.

Na rozdíl od dobře známých úprav sgrafita kombinovaného se šedě malovanými detaily **na tvrzi v Křepenicích** (PB), dosud nebyla věnována pozornost úpravám hospodářských budov křepenického **dvora**. Nejméně renesančního původu je velká **stodola** uzavírající na východě areál dvora. Na východní fasádě se dochovaly rozsáhlé zbytky omítek, datovatelných do 16. století. Na nároží a po bocích vjezdu do stodoly se dochovaly části hlazených bílých omítkových kvádrů se zbytky kvádrů šedě malovaných. Omítka plochy byla zřejmě dřevem hlazená. Na kvádrech se dochovaly zajímavé ryté kresby.

Obr. 7: Křepence (okr. Příbram), areál tvrže, detail omítky na východním průčelí renesanční stodoly.

Druhotně zazděné renesanční články, odkryté na západním průčelí **zámku v Mnichově Hradišti** (MB), dokládají uplatnění šedého nátěru.

Šedě malované kvádry, kombinované se světle bíle natřenou ostře hozenou omítkou, se fragmentálně zachovaly na nároží na pravé straně vnější fasády nad řekou **rezidence velmistra Křižovníků s Červenou hvězdou v Dobřichovicích** (PZ). Bude nutné prověřit, jak tato úprava souvisí se sgrafitovou omítkou, která pokrývá, resp. pokrývala všechna ostatní z blízkého pohledu viditelná průčelí.

Statické zajištění a oprava krovu umožnily prohlídku zdiva **kostela Věch svatých** - známé **kostnice v Sedlci** (KH). Na jižním boku jižní věže se na kvádrovém zdivu zachovaly zbytky sytého červeného nátěru, podloženého bílým pačokem. Ve špaletách oken na jižním průčelí jsou zacho-

Obr. 8: Sedlec (okr. Kutná Hora), kostel Věch svatých, detail kvádrového zdiva záp. věžice s červeným nátěrem (foto autor).

vány významné pozůstatky nátěru okrového. Zbytky nátěrů ukazují, že celokamenná stavba, vyzděná z tesaných kvádrů, byla opatřena nátěrem. Barevný rozvrh nelze zřejmě přesněji vymezit. Okrový nátěr může pocházet z úpravy provedené podle návrhu J. Santiniho před rokem 1710.¹¹⁾

Pouze nepatrné zbytky původní omítky se zachovaly z raně barokní úpravy **kostela sv. Petra ve Slivici** (PB), datované do roku 1696.¹²⁾ Pod hlavní římsou probíhal dnes zcela zaniklý výškový pás. Plochy omítky byly natřeny sytým červeným nátěrem, články byly zřejmě bílé.

Obr. 9: Strážnice (okr. Příbram), kostel sv. Jana Křtitele, detail červeného pásu s rytými spárami na jv. nároží lodi.

Zbytky červeně malovaného členění jsou patrné na fasádě presbytáře kostela **sv. Štěpána v Řitonicích** (MB). Úprava zřejmě vznikla při barokní přestavbě, datované do doby kolem roku 1709.¹³⁾

Červeně natřený pás s rytými spárami se zachoval na jihovýchodním nároží kostela **sv. Jana Křtitele ve Stražišti** (PB). Úpravu barokního charakteru lze snad vztáhnout k úpravám kostela v roce 1708.¹⁴⁾

Na fasádách centrální stavby kaple **sv. Maří Magdaleny v Dobré Vodě u Březnice** (PB), postavené zřejmě C. Luragem v roce 1642,¹⁵⁾ byla zjištěna nejstarší barevnost v kombinaci červené, bílé a šedé. Červené byly aktivní články, šedé pak některé výplně červeně ohraničené, plocha byla bílá.¹⁶⁾

Již vícekrát publikovaným informacím o barevnosti **zámku v Mnichově Hradišti** (MB)¹⁷⁾ se dostalo upřesnění při průzkumech z lešení při opravě v roce 1995 - 96. Po provedení konečného rozvrhu členění při druhé etapě barokní výstavby (do roku 1702) byly fasády zřejmě monochromní ve světlém odstínu lomeném načervenalým okrem. Složitou kombinaci bílé, červené (piano nobile, rizality, horizontální články, vnitřní lesenové rámy) a zelené barvy (okenní ostění, hlavice, patky) se zdůrazněním piana nobile a horizontálních článků dostal zámek až v další etapě, a to v souvislosti s přístavbou koutových věží v roce 1711,¹⁸⁾ respektive při jejich úpravě a přestavbě hlavní věže po požáru v roce 1725.¹⁹⁾

Situace byla nejlépe zachována u pravé koutové věže, kde bylo sledováno i přisazení věže k omítce s výše uvedeným načervenalým nátěrem. V další etapě byly zřejmě červené plochy a články znovu přetřeny o něco světlejším červeným odstínem, přičemž zelený nátěr ostění a hlavic nebyl zřejmě již obnoven a kromě červené se uplatňoval pouze nátěr bílý. Fragmentálně byla sledovatelná další zřejmě ještě barokní úprava, kdy články byly částečně včetně okenních ostění natřeny cihlově červenou barvou. Dále se uplatňovaly pouze nátěry v různých odstínech žlutavého okru. Vizualní sondážní průzkum doplnil průzkum mikroskopický.²⁰⁾

Příkladem bohaté malované fasády, pomalu se objevující pod mizejícími vrchními vrstvami, je boční průčelí **zámku v Příčověch** (PB), za kterým se skrývá kaple z roku 1716.²¹⁾ Na běžnější členění v patře, kde na původně rovněž natřená ostění oken navazují červeně malované parapetní výplně, propojené soklem nad kordonovou římsou, navazuje

Obr. 10: Příčovy (okr. Příbram), boční průčelí zámku s červeně malovaným členěním.

členění přízemí, které je bez otvorů. Průčelí rytmičují v hustém sledu malované široké červené leseny, polohou odpovídající okenním šambránám, propojené horizontálním pásem ponechávajícím pod kordonovou římsou úzký vlysový pás, stejně jako původně celá výplňová plocha bíle natřená.

Kaple sv. Jana Nepomuckého v Čelíně (PB), postavená zřejmě ve dvacátých letech 18. století²²⁾ měla původně zřejmě monochromní světle okrovou barevnost exteriéru. V další etapě doplnily fasádu jemné ryté články (zrcadla) s bílookrovou barevností.

Na **kostele sv. Klimenta ve Vodolce** (PH) zřejmě podstatná část původních omítek zanikla při posledních opravách. Pouze na římsě věže byly zachyceny zbytky okrového nátěru. Lze tedy předpokládat, že významný vrcholně barokní kostel měl aktivní články natřeny žlutavým okrem, nelze vyloučit ani barevnost monochromní.²³⁾

Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Rašovicích (KH), postavený kolem roku 1748,²⁴⁾ měl pilastry a šambrány natřeny cihlově červenou barvou. Na severní fasádě se podařilo přesně ověřit vztah pilastrů k hlavní římsě, která byla stejně jako základní plocha bílá.²⁵⁾

Jednotné barevné pojetí charakterizovalo zřejmě fasády barokních staveb Křížovníků s Červenou hvězdou. **Kostel sv. Narození sv. Jana Křtitele a sv. Antonína Poustevníka v Klučenicích** (PB), postavený v roce 1723,²⁶⁾ měl aktivní články na průčelích natřeny červeně, plochy byly bílé. Prakticky shodnou barevnou úpravu dostala i **márnice ve Starém Kníně** (PB), postavená zřejmě současně s pře-

Obr. 11: Starý Knín (okr. Příbram), detail dvorního průčelí fary s malovaným členěním.

stavbou **kostela sv. Františka Serafinského** ve druhé třetině 18. století.²⁷⁾

Na nádvorním průčelí **křížovnické fary ve Starém Kníně** (PB) se ve spodní vrstvě zachovaly části omítky, na které jsou na bíle natřené ploše červeně namalovány masivní lesenové rámy. Toto členění se od časté úpravy tohoto druhu liší tím, že leseny mají bíle natřená zrcadla. Červený nátěr se dochoval i na kamenných ostěních oken. Prakticky shodná úprava je dobře zachována i při nároží vnějšího průčelí **letní rezidence velmistra řádu v Dobřichovicích**. Zde ji lze vztáhnout k velké opravě rezidence po požáru v roce 1779.²⁸⁾

Zbytky původní barevnosti zachytil průzkum na průčelí bývalého **konventu pavlánů v Obořišti** (PB). Články průčelí z doby kolem roku 1750 pokrýval šedý nátěr, plochy zřejmě světlý nátěr, rovněž do šeda lomený. Na **konventním kostele sv. Josefa** byly v podstatné části původní barokní omítky ve 20. století vyměněny. Na fragmentech původní hlavní římsy na severním průčelí, překrytém později masivněji vytaženým profilem, byl zjištěn ve spodní vrstvě nátěr žlutavým okrem. Barevnost byla ověřována rovněž mikroskopickým průzkumem na vzorku odebraném ze západní stěny kostela (kostel není orientován), ukryté v podstřeší patra přistavěného kolem roku 1906.²⁹⁾ Spodní nátěr plochy byl bílý, nanesený dvěma nátěry. Sádrovcová krusa, která se vizuálně jevila jako stopy šedého nátěru, ukazovala na delší trvání bílého nátěru jako povrchové úpravy. V dalších vrstvách se opakovaly nátěry žlutavého okrového odstínu.³⁰⁾

Okrový nátěr článků a světlý nátěr ploch byl doložen i mikroskopickým průzkumem na **věži bývalého kláštera dominikánů v Nových Dvorech** (KH). Dnešní podoba věže vznikla zřejmě při vrcholně barokní úpravě areálu.³¹⁾

Kapličky lemující cestu **z Březnice (PB) na Svatou Horu**, stavěné kolem roku 1759,³²⁾ měly původně monochromní bílý nátěr. Na kapličce v katastru Březnice se dochovala omítky i s živelnými rudkovými nápisy. Až v další etapě zde dostala kaple červenobílý nátěr, kdy červené byly kromě vpadlých ploch i římsy.

Červenobílou barevnost měla původně i pozoruhodná trojboká **kaple**, stojící na křižovatce u dvora Hranice v **k. ú. Červené Pečky** (KO). Polohu na poutní cestě opět charakterizují živelné rudkové nápisy.

Existence červeného nátěru aktivních článků na fasádách **kostela sv. Jakuba Většího v Tachlovicích** (PZ) po vrcholně barokní přestavbě naznačuje zbytek nátěru ostění západního portálu. Ostatní omítky byly vyměněny v 19. století.³³⁾

Další poznatky přinesl průzkum před a při opravách některých pozdně barokních sakrálních staveb. **Kostel sv. Bartoloměje ve Všeradicích** (BE), původně gotický, dostal svoji dnešní podobu při pozdně barokní přestavbě datované do roku 1765.³⁴⁾ Průzkum zachytil na severním průčelí lodi fragmenty původní omítky s první barevnou úpravou. Stuhové šambrány oken a pouze ryté a malované leseny na nárožích byly natřeny šedou barvou, plocha a římsa měly nátěr bílý. Šedý malovaný pás na bílé ploše lemují i štít kostnice na severním boku kostela.³⁵⁾ Jednoznačně ověřená úprava, kdy leseny končily u horizontálního barevně odlišného článku, se prakticky přesně shoduje se současnou úpravou věže **kostela sv. Palmacia v Budňanech** (BE).³⁶⁾

Obr. 12: Všeradice (okr. Beroun), kostnice u kostela sv. Bartoloměje, detail šedě malovaného členění štítu.

Zajímavá zjištění přinesla oprava fasád **kostela sv. Jana Nepomuckého ve Sv. Janu nad Skrýšovem** (PB), postaveném v letech 1760 - 64.³⁷⁾ Původní stavba měla aktivní články i štukovou výzdobu hlavního průčelí natřeno růžově, plochy byly bílé. Obdobně bylo zřejmě provedeno i pouze malované členění ostatních fasád kostela. Obdobnou úpravu dostala i západní předsíň, dodatečně přisazená k omítanému průčelí, kde se růžový nátěr dobře zachoval i na růžové atikové římsě. Po nahrazení malovaného členění jednoduchým členěním plastickým, dostal kostel monochromní nátěr lehce načervenalým okrem. Monochromní nátěry se zde opakovaly až do sklonku 19. století,³⁸⁾ kdy vznikla dodnes opakovaná barevnost - bílé články a v odstínu žlutavého okru natřené plochy.

V roce 1790 byla s použitím zbytků středověké stavby znovu postavena věž u **kostela sv. Václava v Chlumu u Sedlčan** (PB).³⁹⁾ Masivní lesenové rámy, členící fasády věže, byly včetně hlavní římsy natřeny žlutavým okrovým nátěrem, plochy byly bílé. Rovněž okrově natřené šambrány měly však lemující podložky včetně podložení a zrcátek klenáků natřeny růžově. Růžově byl natřen i páskový a rostlinný štukový dekor v parapetních výplních a suprafenestrách oken. Princip střídání okrového a růžového nátěru, nejbohatěji provedeného v supraportě portálu, je nejlépe patrný u růžově natřené kordonové římsy, sevřené okrovými pásy. V další etapě tuto úpravu překryl monochromní světle červený nátěr. Dílčí sondážní průzkum lodi zachytil dobře zachované malované leseny, provedené ve výrazném červeném odstínu, odlišném od růžové barvy na věži i od mladšího výše zmíněného nátěru. Malovaný pás podtrhoval bíle natřenou hlavní římsu, stopy červeného nátěru se dochovaly i na kamenném ostění při vstupu do sakristie.

Průčelí výše zmíněné **fary v Bubovicích** dostala po barokní přestavbě dřevem utaženou omítkou s rytým členěním šedě vybarveným. Stopy červeného nátěru naznačují možnost, že úprava je současná s nově odkrytou úpravou branky od fary ke kostelu.⁴⁰⁾ Malovanou výzdobu branky s letopočtem 1740 tvoří šedě malovaný páskový dekor, podtržený červenou linkou. Na fasádách fary bylo šedě malované členění zopakováno i na další tenké vrstvě omítky.

Dům čp. 18 v Čáslavi (KH) si pod omítkou z 19. století zachoval barokní fasádu s plastickými dvojvrstevními lesenami. Na člancích a ploše se střídal nátěr červený se světle okrovým. Rovněž **dům čp. 261 v Březnici** (PB) si ze-

Obr. 13: Breznice (okr. Příbram), dům čp. 261, detail malovaného členění stítu. (Všechny fotografie autor, 1995 - 96).

jména na štítovém průčelí dobře zachoval malované červené členění. Nejstarší zjištěný nátěr plochy na průčelí **domu čp. 100 ve Staré Boleslavi** (PH) byl červený, články byly zřejmě bílé. Další nátěr byl zřejmě inverzní.⁴¹⁾ V několika převážně světle okrových vrstvách se na průčelí pozdně barokní **fary v Ondřejově** (PH) uplatňoval monochromní nátěr.⁴²⁾

Z nových zjištění úprav hospodářských budov připomeňme barokní **sýpku** v areálu **zámku v Hříměždicích** (PB) s červeně malovanými lesenovými rámy. **Dům čp. 2** v téže areálu, vzniklý rozšířením barokní stavby kolem roku 1800, členily naopak lesenové rámy a šambrány, vybarvené tmavě šedou barvou. Římsa byla stejně jako plocha bílá.

Sondážní i mikroskopický průzkum doložil původní barevnost průčelí nejvýznamnějšího českého klasicistního **zámku Kačina** k. ú. Mikuláš (KH), postaveného v letech 1802 - 23.⁴²⁾ Plochy i články, včetně kamenných ostění, byly natřeny sytější okrovým odstínem, snad imitujícím barvu pískovce.

Při opravě **kostela Nanebevzetí Panny Marie v Bezvědicích** (BE) v 19. století dostala okna presbytáře jednoduché ryté šambrány zeleně vybarvené, nerespektující odsazení záklenků.

POZNÁMKY

- 1) Průzkum prováděl dr. Waldhauser z muzea v Mladé Boleslavi za účasti dr. P. Sommera z AÚ AV ČR v létě r. 1995.
- 2) L. Lancinger: SHP Klášter Hradiště nad Jizerou, I. část, Dějiny. Nepublikovaný strojopis SÚRPMO v archivu PÚSC, s. 9.
- 3) A. Podlaha: Soupis památek historických a uměleckých v pol. okresu Mělnickém, Praha 1899, s. 115.
- 4) V. Jesenský, Praktická památková péče v Kutné Hoře, Památky středních Čech 9/2, PÚSC Praha 1995, s. 31.
- 5) Viz pozn. 4, s. 25n.
- 6) E. Poche a kol.: Umělecké památky Čech, díl I., Praha 1977, s. 277.
- 7) Kostel z poloviny 13. stol. (O kostele naposled viz V. Razím, J. Varhařík, in: Památky středních Čech 9/1.) má pozdně gotický krov, jehož stavba si vynutila pochopitelně výrazné zvýšení titů, dosud dobře patrné.
- 8) Nálezová zpráva A. Schuberta, PÚSC 1996.
- 9) Nálezová zpráva A. Schuberta, PÚSC 1996.
- 10) A. Podlaha, Soupis památek historických a uměleckých v okresu českokobrodském, Praha 1909, s. 25.
- 11) Kostel ze 14. století byl opravován po zničení za husitských válek. V roce 1651 - 53 dostal novou klenbu a byl celkově opraven. Barokně gotická úprava kostnice a úprava střech věží je spojována s činností J. Santiniho pro sedlecký klášter, která začala v roce 1703. Viz pozn. 6, díl III., Praha 1980, s. 302 nebo např. V. Kotrba: Česká barokní go-

tika, Praha 1976, s. 77 - 78.

- 12) Viz pozn. 6, díl II., Praha 1978, s. 381.
- 13) Viz pozn. 6, díl III., Praha 1980, s. 286.
- 14) Viz pozn. 6, díl III., Praha 1980, s. 443.
- 15) Viz pozn. 6, díl I., Praha 1977, s. 268.
- 16) Nálezová zpráva F. Bureše, SÚPP 1995.
- 17) Viz J. Žižka: Příspěvek k charakteru a barevnosti omítek historických staveb, Průzkumy památek II/1994, s. 94, kde další odkazy.
- 18) M. Horyna, L. Lancinger: Mnichovo Hradiště - zámek. Nepublikovaný strojopis SHP v archivu PÚSC, SÚRPMO Praha 1977, s. 150.
- 19) Viz pozn. 18, s. 150.
- 20) Mikroskopické vyšetření prováděl P. Mařík, 1995.
- 21) Viz pozn. 6, díl III., Praha 1980, s. 186.
- 22) Viz např. pozn. 6, díl I., Praha 1977. Podrobněji viz J. Žižka, Kaple v Bubovicích a Čelíně, Památky středních Čech 10/1, PÚSC 1996, s. 1-20.
- 23) Nálezová zpráva P. Kroupy, PÚSC 1996.
- 24) Viz pozn. 6, díl III., Praha 1980, s. 219.
- 25) Nálezová zpráva P. Kroupy, PÚSC 1996.
- 26) Nálezová zpráva F. Bureše, PÚSC 1995.
- 27) Nálezová zpráva F. Bureše, PÚSC 1995.
- 28) M. Vilímková, M. Heroutová: Dobřichovice - Zámek. Nepublikovaný SHP v archivu PÚSC, Praha SÚRPMO 1975, s. 58.
- 29) Úpravy proběhly po předání Redemptoristům. Viz např. L. Malý: Příbramsko a Dobříšsko, Příbram 1930, s. 312.
- 30) Mikroskopické vyšetření prováděl P. Mařík, 1996.
- 31) Mikroskopický průzkum prováděl P. Mařík, 1996. Věže byly zřejmě postaveny v roce 1727. Viz pozn. 6, díl II., Praha 1978, s. 488.
- 32) Kaple je 16, první u zámku je datována do tohoto roku. Viz např. pozn. 6, díl I., Praha 1977, s. 138.
- 33) Kostel byl důkladně opraven v polovině 19. stol. Viz např. Z. Wirth: Soupis památek historických a uměleckých v okresu Kladenském, Praha 1907, s. 110n. Průzkum nezachytil starší barokní vrstvu.
- 34) A. Podlaha, Posvátná místa království Českého, díl II., vikariát Berounský, Praha 1908, s. 101.
- 35) Kostnice se podrobně zabývá práce - V. Jesenský: Kostnice ve Věradicích a barokní kostnice ve středních Čechách, Památky středních Čech 10/1, s. 21-36.
- 36) J. Žižka, viz pozn. 17, s. 96.
- 37) A. Podlaha, viz pozn. 34, díl VI., vikariát Sedlčanský, Praha 1912, s. 26.
- 38) Viz pozn. 37, foto na s. 27.
- 39) A. Podlaha, viz pozn. 34, s. 8.
- 40) Průzkum prováděl F. Bureš a restaurátoři - manželé Burianovi.
- 41) Nálezová zpráva P. Kroupy, PÚSC 1996.
- 42) Nálezová zpráva P. Kroupy, PÚSC 1996.
- 43) Viz. např. L. Macková, Zámek Kačina, Praha 1906, s. 5 - 6. Mikroskopické vyšetření prováděl P. Mařík, 1996.

BEITRAG ZUR ERKENNTNIS DES CHARAKTERS DES PUTZES AN HISTORISCHEN BAUTEN (EINIGE ERKENNTNISSE AUS MITTELBOHMEN AUS DEN JAHREN 1995 - 96)

Der Bericht informiert im Anschluss an Funde, die in der Zeitschrift Průzkumy památek II/1994 publiziert wurden, über einige Feststellungen des Verputzes und Anstriche an historischen Bauten in Mittelböhmen in den Jahren 1995 - 96.

Während der archäologischen Rettungsuntersuchung in einem Teil der ehemaligen Konvent-Kirche in Klášter Hradiště nad Jizerou wurde u. a. auch ein Fragment des Fenstergewändes mit dem weissen Anstrich und der Profilierung mit roten Linien umsäumt gefunden, das wahrscheinlich aus dem 14. Jahrhundert stammt. Die St. Martinskirche in Sedlčany hat, ähnlich wie auch andere Rosenberger Sakralbauten, einen scharf angeworfenen Putz ohne Anstrich, mit geglätteten Fensterfassungen gehabt. Der Turm der St. Jakobskirche in Libiš, im Jahre 1541 erhöht, hat an den Ecken abwechselnd ockergelb und rot gemalte Quader gehabt. Rot angestrichen waren auch Fensterumrahmungen und Stirnflächen des Gesimses, Laibungen und Profilierungen waren ockergelb.

Zu interessanten Funden der Herrichtungen spätgotischer Fenster ist in Kutná Hora gekommen. Z. B. das Haus Nr. 352 hat Fensterlaibungen mit rot angestrichenen Umrahmungen eifasst gehabt. Die Dreifaltigkeitskirche in Dobřichov hat an den Ecken rot gemalte Quaderung gehabt. Der spätgotische Putz hat sich auch an der Nikolauskirche

in Nechvalice erhalten. Ein Streifen des geglätteten Putzes rot angestrichen das Chordach einfassend, könnte ein Überbleibsel der alten Herrichtung von dem Dachdecker durchgeführt, sein. Reste des gotischen Putzes wurden auch an den Presbyterien der Kirchen in Bezdědice, Hořovice, Chlum und Tachlovice und in dem Dachraum der Kirchen in Slivice, Ouběnice und Úzice gefunden. Die ursprüngliche Polychromie ist an dem vermauerten gotischen Portal der St. Bartholomäuskirche in Všeradice erhalten geblieben. Reste des offensichtlich spätgotischen Putzes haben sich an den Stadtmauern der Stadt Český Brod erhalten.

Bedeutende Reste vom Renaissance-Sgraffito sind an dem Pfarrhaus in Bubovice geblieben. Auf dem Gelände der Festung in Křepence sind nicht nur die bekannten Renaissance-Herrichtungen des Putzes an Gebäuden der eigentlichen Festung, sondern auch an der Scheune in dem Wirtschaftshof erhalten geblieben. Geglättete Quader, die den Grobputz der Fläche einfassen, wurden teilweise grau gefärbt. Grau gefärbte Quader an Ecken hat auch die mit Grobputz bedeckte Aussenfassade der Residenz des Grossmeisters der Kreuzherren mit dem roten Stern in Dobřichovice gehabt.

Das Quadermauerwerk der bekannten Allerheiligen-Kirche (Beinhaus) in Sedlec wurde mit einem roten und ockergelben Anstrich überzogen.

Die Kirche des hl. Petrus in Slivice hat im Jahre 1696 einen neuen rot angestrichenen Putz mit weissen Elementen bekommen. Bei barocken Herrichtungen der Kirchen in Ritonice und Stražiště wurden die Elemente rot angestrichen. An der Maria Magdalena-Kapelle in Dobrá Voda wurden die Elemente rot angestrichen und mit grauen Abstufungen ergänzt, die übrige Fläche war weiss.

Eine Untersuchung, vom Gerüst gemacht, hat die Erkenntnis der Farbigkeit der Schlossfassade in Mnichovo Hradiště noch vertieft. Die merkwürdige Farbigkeit in der Kombination der weissen, roten und grünen Farbe wurde bis auf die grüne Nuance nochmals erneuert. Es folgte eine weitere rotweisse Kombination, die aber mit einer anderen Abstufung und Einteilung durchgeführt wurde.

Eine bemerkenswerte Einteilung der mit rot angestrichenen Lisenen reichlich gegliederten Stirnwand findet man an dem Schloss in Přichovy.

Die Kapelle in Čelina und die Kirche in Odolena Voda sind ursprünglich sichtlich monochrom mit der ockergelben Farbe behandelt worden. An der Kirche in Rašovice hat man eine merkwürdige Kombination festgestellt, vertikale Elemente und Fensterrahmen wurden rot, das Sims und die Fläche weiss angestrichen.

Bei den barocken Bauten der Kreuzherren mit dem roten Stern hat die rote Farbigkeit der Elemente in Kombination mit weissen Flächen dominiert (Kirchen in Kloučnice und Starý Knín). Das Pfarrhaus in Starý Knín und die Residenz in Dobřichovice haben rot gemalte Lisenen mit weissen Spiegeln gehabt.

Der Paulaner-Konvent in Obořiště, um 1750 umgebaut, hat die Stirnwand mit zwei Abstufungen der grauen Farbe angestrichen gehabt - Elemente dunkel, Flächen hell. Die Konventskirche des hl. Josef wurde nur mit Ockerfarben-Nuancen angestrichen. Ockergelb war auch der Anstrich der Elemente der Türme des Dominikanerklosters in Nové Dvory.

Die Kapellen, die den Weg von Březnice zum Heiligen Berg bei Příbram umsäumen, erbaut 1759, haben ursprünglich einen weissen, in der weiteren Etappe dann einen rotweissen Anstrich gehabt. Senkrechte Elemente waren weiss angestrichen. Eine rotweisse Farbigkeit hat auch die Kapelle bei dem Hof Hranice in dem Kataster Červené Pečky gehabt.

Die St. Bartholomäuskirche in Všeradice hat um 1765 neue Fassaden bekommen. Senkrechte Elemente und Fensterrahmen sind grau, das Kranzgesims ebenso wie die Fläche weiss gewesen.

Die Kirche des hl. Johannes oberhalb des Ortes Skřýšov aus den Jahren 1760 - 64 hat ursprünglich aktive Elemente rosenfarbig, die Flächen weiss gehabt. In weiteren Etappen haben sich monochrome Anstriche wiederholt. Die letzte Farbigkeit, am Ende des 19. Jahrhunderts zur Geltung gebracht, war der ersten gegenüber invers - ockergelb-weiss. Bei der Kirche in dem nahen Chlum bei Sedlčany wurde im Jahre 1790 der Turm, dessen Fassaden mit massiven, ockergelb auf der weissen Fläche angestrichenen Lisenenrahmen gegliedert wurden, erneuert. Das Kordongesims, Unterlagen, und das Stuckdekor sonst ockergelber Fensterrahmen wurden rosig angestrichen. An dem Kirchenschiff wurde nur eine Schicht mit rot gemalten aktiven Elementen erfasst.

An dem Pfarrhaus in Bubovice wurden grau angestrichene Elemente in zwei Schichten festgestellt, in der älteren Etappe offensichtlich rot unterstrichen. Auf Grund einer Restaurierungs-Untersuchung, bei der ei-

ne ähnliche Anordnung an dem Pfortchen zur Kirche gefunden wurde, kann man es zum Jahr 1780 datieren.

Rote Gliederung hat auch das Haus Nr. 18 in Čáslav, das Haus Nr. 100 in Brandýs nad Labem und das Haus Nr. 261 in Březnice gehabt.

Rot angestrichene Lisenenrahmen haben auch die Fassaden der Wirtschaftsgebäude beim Schloss in Hřimězdice gegliedert. Bei späteren Herrichtungen um 1800 wurden die Elemente auf der weissen Fläche grau angestrichen.

Die Fassaden des bedeutenden klassizistischen Schlosses Kačina wurden mit einem monochromen sattockergelben Anstrich versehen. Die Fenstereinfassungen der Kirche in Bezdědice wurden im 19. Jahrhundert grün angestrichen.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Klášter Hradiště nad Jizerou (Bezirk Mladá Boleslav), Fragment eines Gewändes mit Anstrich, gefunden während der archäologischen Untersuchung in der östlichen Chorkapelle.

Abb. 2: Libiš (Bezirk Mělník), St. Jakobskirche, Detail des Fensters des oberen Turmstockwerkes. In dem Fenstergewände ist ein ockergelber Anstrich zu sehen, Fensterrahmen war rot.

Abb. 3: Kutná Hora, Haus Nr. 3 - Detail eines vermauerten Fensters in der Hoffassade.

Abb. 4: Dobřichov (Bezirk Kolín), Dreifaltigkeitskirche, Detail der südwestlichen Ecke des Schiffes mit der Putzquaderung.

Abb. 5: Nechvalice (Bezirk Příbram), St. Nikolauskirche, Detail des Ostgiebels der Kirche mit einem Gürtel des geglätteten rot angestrichenen Putzes über der Dachdeckung des Presbyteriums.

Abb. 6: Bubovice (Bezirk Příbram), Detail eines Schraffitoputzes an der Stirnwand des Pfarrhauses, mit einem Putz mit grau gemaltem Streifen überdeckt.

Abb. 7: Křepence (Bezirk Příbram), Areal der Festung, Detail des Putzes an der östlichen Stirnwand einer Renaissance-Scheune.

Abb. 8: Sedlec (Bezirk Kutná Hora), Allerheiligenkirche, Detail des Quadermauerwerkes des westlichen Turmes mit einem roten Anstrich.

Abb. 9: Stražiště (Bezirk Příbram), Johannes des Täufers-Kirche, Detail eines roten Streifens mit gegrabenen Fugen an der südöstlichen Ecke des Schiffes.

Abb. 10: Přichovy (Bezirk Příbram), Seitenfront des Schlosses mit der rot gemalten Gliederung.

Abb. 11: Starý Knín (Bezirk Příbram), Detail der Hofstirnwand des Pfarrhauses mit der gemalten Gliederung.

Abb. 12: Všeradice (Bezirk Beroun), Beinhaus bei der St. Bartholomäuskirche, Detail der grau gemalten Gliederung des Giebels.

Abb. 13: Březnice (Bezirk Příbram), Haus Nr. 261, Detail der gemalten Gliederung des Giebels (Alle Fotos Autor, 1995-96).

(Übersetzung J. Kroupová)

PODNĚTNÉ NÁLEZY V ARCIBISKUPSKÉM PALÁCI V PRAZE

DAGMAR SEDLÁKOVÁ

Na podzim roku 1995 začala celková oprava Arcibiskupského paláce (čp. 56/IV, Hradčanské nám. 16, Praha 1 - Hradčany), vyvolaná bezprostředně havárií jihovýchodního rizalitu, ale i jinak potřebná vzhledem ke stavu zejména vodorovných konstrukcí pod reprezentačními místnostmi, které již několik desítek let vyvolávaly obavy při shromáždění většího počtu osob.¹⁾

Oprava se připravovala několik let. Původní velkorysé představy o celkové přestavbě se ve spolupráci s Pražským ústavem památkové péče již po architektonické studii²⁾ re-